

Світлої пам'яті Костянтина Юхимовича ЄСИПЧУКА

Геологічна наука в цьому році зазнала непоправної втрати: 14 березня на 74-му році передчасно пішов з життя видатний вчений, доктор геолого-мінералогічних наук Костянтин Юхимович Єсіпчук. К.Ю. Єсіпчук був гідним продовжувачем української школи петрографів, заснованої Н.І. Безбородьком, В.І. Лучицьким та І.С. Усенком.

Костянтин Юхимович Єсіпчук народився 31 липня 1935 р. у с. Великі Кліщі Народицького району Житомирської обл. в сім'ї вчителя. Його батько, Юхим Григорович, в 1937 р. був репресований і загинув у таборі. Мати, Галина Іванівна, була колгоспницею. У 1952 р. вона переїхала з сином у м. Київ, де працювала двірником, вахтером до своєї смерті (1973). К.Ю. Єсіпчук у 1952 р. закінчив середню школу і поступив на геологічний факультет Київського держуніверситету.

Після закінчення університету, з 1957 р. він працював в Далекосхідному геологічному управлінні (м. Хабаровськ), брав участь у гео-

логічній зйомці м-бу 1 : 200 000 в районі Білиринського хребта (Кур-Урмійський вододіл), але через сімейні обставини змушений був повернутися до Києва.

К.Ю. Єсіпчук працював у науково-дослідному секторі Київського держуніверситету, який проводив геологічне картування території Північного і Центрального Казахстану, Забайкалля та України. Протягом наступних двох років (1959—1960) Костянтин Юхимович у складі Південно-Казахстанської експедиції виконує Державну геологічну зйомку м-бу 1 : 200 000 у межах Джезказганської западини. Молодий спеціаліст розпочинає наукову роботу, публікуючи свою першу статтю: "К вопросу о возрасте кингирской свиты (верхний палеозой Джезказганской впадины)", виступає як співавтор кінцевої геологічної карти та пояснювальної записки до неї, виданих у Ленінграді під егідою ВСЕГЕІ.

З 1961 р. протягом шести років він бере участь у геологічній зйомці м-бу 1 : 50 000 у Західному Приазов'ї, досліджує геологічну будову, стратиграфію, петрологію і рудоносність Приазовського мегаблоку Українського щита (УЩ). Результати цих робіт опубліковані у кількох статтях та колективній монографії "Докембрий Западного Приазовья" (співавтори О.Л. Ейнор та В.О. Цуканов).

У 1965 р. К.Ю. Єсіпчук вступає до заочної аспірантури Інституту геологічних наук (ІГН) і під керівництвом чл.-кор. АН УРСР І.С. Усенка працює над кандидатською дисертацією за темою "Стратиграфія і петрогенезис гнейсо-мігматитового комплексу Західного Приазов'я". У 1967 р. переходить на роботу в цей інститут, а у 1969 р. захищає кандидатську дисертацію.

З 1974 р. коло наукових інтересів вченого розширюється, охоплюючи *петрологію, формаційний аналіз та металогенію всього УЩ*. За його участі укладено довідник "Магматические и метаморфические горные породы Украины", який базується на оригінальній схемі класифікації гірських порід за кількісно-мінеральним складом. В цей час К.Ю. Єсипчук бере участь у написанні монографій про породоутворювальні мінерали, публікує рекомендації з питань вивчення акцесорних мінералів. Разом з іншими петрографами ІГН досліджує еволюцію процесів метаморфізму та гранітоутворення в докембрії України, виділяючи, зокрема, дві епохи гранулітового метаморфізму і три головні стадії гранітоутворення.

З 1982 р. основним об'єктом досліджень К.Ю. Єсипчука стають *гранітоїди УЩ, їх геохімія і рудоносність*. Він розробляє детальну схему формаційного, вікового та генетичного розчленування гранітоїдів, яка може слугувати зразком дослідження найдавніших магматичних асоціацій із застосуванням комплексу сучасних аналітичних даних і методичних підходів. Виділено три послідовні стадії гранітоутворення (ендербіт-плагіогранітова, чарнокіт-гранітова та граносієніт-рапаківігранітова) і встановлено еволюційний характер зміни складу гранітоїдів від ранньої до пізньої стадії формування граніто-гнейсового шару земної кори, тотожній еволюції їхнього складу у процесі становлення кожного гранітоїдного комплексу і окремих масивів. Надзвичайно важливі результати одержані під час вивчення елементів-домішок у лужному польовому шпаті, біотиті, цирконі та апатиті. Виявлено специфіку докембрійського гранітоутворення, зумовлену своєрідністю термодинамічних режимів, тектонічних обстановок, складу глибинних флюїдів. Наслідком цих напрацювань був захист у 1988 р. докторської дисертації "Формационное расчленение гранитоидов Украинского щита на основе петролого-геохимических данных" та публікація трьох монографій: "Петролого-геохимические основы формационного анализа гранитоидов докембрия" (1988), "Петрология, геохимия и рудоносность интрузивных гранитоидов Украинского щита" (1990), "Гранитоиды Украинского щита. Петрохимия, геохимия, рудоносность"

(1992). Важливим здобутком у петрологічних дослідженнях вченого був створений за його участі "Петрографічний кодекс України" (1999).

Важливим напрямком наукових досліджень К.Ю. Єсипчука було вивчення *геології і стратиграфії докембрію*. Ще у 1972 р. він брав участь у підготовці колективної монографії "Стратиграфія УРСР. Том I. Докембрії". У 1985 р. за його ініціативи вийшла друком монографія "Стратиграфические разрезы докембрия Украинского щита", у 1989 — двотомна монографія "Стратиграфия СССР. Нижний докембрий". У 1997 р. створено "Стратиграфічний кодекс України", а в 2004 р. опубліковано "Кореляційну хроностратиграфічну схему раннього докембрію Українського щита" з пояснювальною запискою.

Значну увагу вчений приділяв узагальненню матеріалів з *металогенії та рудоносності докембрію Українського щита*. У 1990 р. опубліковано колективну статтю "Магматизм и рудообразование в докембрии Украинского щита", у 1992 — "Золоторудные проявления в зеленокаменных структурах Украины и Финляндии", у 1994 — препринт "Перспективы платиноносности геологических формаций Украины", у 1995 — "Месторождения полезных ископаемых, связанные с гранитами и щелочными породами Украинского щита" (англійською мовою), у 2002 р. — "О роли магматизма и метаморфизма в рудообразовании".

У 2005 р. за ініціативи К.Ю. Єсипчука вийшла друком колективна монографія "Металлические полезные ископаемые Украины", а в наступному році — двотомна капітальна праця "Металічні та неметалічні корисні копалини України" (том I — "Металічні корисні копалини" — 785 стор.; том II — "Неметалічні корисні копалини" — 552 стор.)

В історії української геологічної науки це перша монографія, у якій детально висвітлені сучасні знання про весь комплекс рудних і нерудних корисних копалин України, яка відноситься до числа держав із дуже потужною мінерально-сировинною базою, що складає основу її промисловості та всього народного господарства.

В надрах України виявлено понад 8 тис. родовищ і 20 тис. проявів корисних копалин. До цього часу відомості про них були розпоро-

шені у численних публікаціях та геологічних звітах, не систематизувалися і потребували ґрунтового наукового аналізу та узагальнення, розробки єдиної концепції її ефективного використання. Дана робота заповнила цю прогалину. Вперше був зроблений системний опис металічних та неметалічних корисних копалин не за територіальним принципом, а на генетичній основі, що дає можливість більш ефективного їх подальшого прогнозування. Завдяки новій генетичній класифікації виділені найбільш перспективні райони на багаті залізні руди та їх різновиди, що найлегше піддаються збагаченню та не потребують легувальних добавок. Обґрунтовані можливості забезпечення України власними рудами хрому, ванадію, нікелю, кобальту, міді, свинцю і цинку.

Вперше показано, що Україна найбагатша в Європі на родовища багатьох видів рідкісних металів, які стали останнім часом незамінною сировиною не тільки в металургії, але й у високоточному приладобудуванні, сучасній електроніці, ядерній енергетиці, космічній галузі тощо. Виявлені закономірності формування руд таких металів та розроблені критерії їх прогнозування.

За участі К.Ю. Єсипчука авторами монографії розроблені оригінальні генетичні класифікації металічних та неметалічних корисних копалин.

Добре відоме значення для сільського господарства сировинної бази мінеральних добрив, які поки що видобуваються в Україні в обмеженій кількості. В монографії показано великі можливості щодо розробки власної фосфатної сировини (апатит, фосфорити). Запропоновано більш широке використання у якості добрив такої мінеральної сировини, як торф, сапропель, сапоніт, давсоніт та ін.

Зроблено ґрунтовний аналіз закономірностей формування та розповсюдження родовищ графіту, вермікуліту, цеолітів, бентонітів та інших нерудних корисних копалин багатоцільового призначення і запропоновано нові площі для їхніх пошуків.

Заключні розділи в обох томах монографії підсумовують основну частину роботи теоретичними викладками з використанням сучасних геодинамічних та геохімічних моделей, загальних умов рудоутворення та закономірнос-

тей розміщення рудних і нерудних корисних копалин України у просторі і часі; вперше запропонована схема еволюції рудного процесу, геологічної історії рудоутворення.

Останніми роками вчений значну увагу приділяв застосуванню концепції плитової тектоніки для інтерпретації геологічної будови та еволюції процесів у докембрії Українського щита, схиляючись до певної міри до наукових розробок в цьому напрямку Г.І. Каляєва та Є.Б. Глеваського. Разом з останнім та професором із Донецька Є.М. Шереметом вони розробили геолого-геофізичні моделі шовних зон УЩ: Оріхово-Павлоградської, Криворізько-Кременчуцької, Голованівської та Немирівсько-Кочерівської.

Характеристиці геолого-геофізичних моделей присвячені чотири колективних монографії, співавтором яких був К.Ю. Єсипчук: "Геолого-геоэлектрическая модель Орехово-Павлоградской шовной зоны Украинского щита" (2005), "Геолого-геофизическая модель Криворожско-Кременчугской шовной зоны Украинского щита" (2006), "Геолого-геофизическая модель Голованевской шовной зоны Украинского щита" (2008), "Геолого-геофизическая модель Немировско-Кочеровской шовной зоны Украинского щита" (виходить з друку в 2009 р.).

Водночас К.Ю. Єсипчук брав активну участь у розробці комплексних геолого-геофізичних моделей мегаблоків УЩ, починаючи з Інгульського (або Кіровоградського). Він займався інтерпретацією та узагальненням переважно петролого-геохімічної інформації магматичних та ультраметаморфічних комплексів: геологічною будовою та петрографічним складом масивів, геохімією та мінералогією порід, їх ізотопно-геохімічним віком, петролого-геохімічним моделюванням їх генезису.

Певну увагу вчений приділяв пропагуванню геологічних знань. Зокрема, разом з Д.С. Гурським вони написали науково-популярну книжку для школярів "Хочу бути геологом". В ній у доступній, популярній формі викладені сучасні знання про планету Земля, її будову та походження, геологічну історію, еволюцію материків і океанів, рослинного і тваринного світу, рушійні сили геологічних процесів (вулкани, землетруси, магматизм, метаморфізм, тек-

тоніка плит), дії зовнішніх природних сил (вітру, води, льодовиків), будову та генезис гірських порід та мінералів, металеві і неметалеві корисні копалини, в тому числі ювелірне каміння, методи пошуків та розвідки їх родовищ.

К.Ю. Єсипчуку як вченому був притаманний постійний пошук нового, знайомство зі ще незвіданим. Багато його наукових розробок межують з відкриттями, хоча він ніколи не переймався їх офіційним оформленням. Йому належать цікаві припущення щодо особливостей докембрійської геології, причин приуроченості саме до цього періоду геологічної історії таких специфічних порід, як граніти рапаківі, зеленокам'яні комплекси, залізорудні та високоглиноземні формації, щодо раціональної геохронологічної шкали докембрію та її зв'язку з космогонічними факторами, причин існування грануліт-гнейсових і граніт-зеленокам'яних поясів і їх співвідношення.

Протягом усього свого творчого життя К.Ю. Єсипчук підтримував найтісніші зв'язки з геологічним виробництвом. Його наукові розробки з питань петрології, геології і стратиграфії докембрію, металогенії та рудоутворення постійно впроваджувались у геологічну практику. З 1996 по 2002 р. під його керівництвом проведено геологічне довивчення та підготовка до видання комплексу Державної геологічної карти України м-бу 1 : 200 000, аркуш М-35-ХVIII (Фастів), який вийшов друком з пояснювальною запискою у 2004 р. Він є співавтором карти і пояснювальної записки аркуша L-37-VII (Бердянськ), виданої у 2005 р., брав участь у підготовці до видання ще кількох аркушів Держгеолкарти-200, а також був науковим редактором її Центральноукраїнської серії.

У Інституті геологічних наук з 1967, а з 1969 р. — у новоствореному Інституті геохімії і фізики мінералів (з 1993 р. — Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення), Костянтин Юхимович пройшов шлях від старшого інженера і молодшого наукового співробітника до завідувача відділом геохімії докембрійських формацій, а потім — геології і стратиграфії докембрію. У 1974—1978 рр. був директором Дослідного підприємства при ІГМР, у 1981—1994 і 1999—2000 рр. — заступником директора з наукової роботи, у 1996—2004 рр. — директором Державного підприємства "Земля"

при ІГМР, з 2004 до 2008 р. він працював на посаді заступника директора цього підприємства і, за сумісництвом, — провідного наукового співробітника ІГМР НАНУ. З 2008 р. і до кінця свого життя — головний науковий співробітник цього Інституту.

К.Ю. Єсипчук брав активну участь у суспільному житті та науково-організаційній роботі. Він неодноразово обирався до складу партійного бюро, був головою ради молодих дослідників Інституту, головою профспілкового комітету, членом експертної комісії ВАК України, членом Вченої ради Інституту і спеціалізованої Вченої ради з присудження вчених ступенів, членом редколегії "Мінералогічного журналу". Багато років працював заступником голови докембрійської секції Українського республіканського міжвідомчого стратиграфічного комітету, а з 1994 р. — обіймав посаду співголови Національного стратиграфічного комітету України, заступника голови Міжвідомчого петрографічного комітету та члена Тектонічного комітету України, Науково-редакційної ради при Державній геологічній службі України, постійно брав участь у роботі редколегій і був співавтором багатьох карт та інших спеціалізованих видань геологічного профілю.

Під його проводом проходила геологічна екскурсія для іноземних делегатів Міжнародного геологічного конгресу (Москва, 1984) по УЩ, за яку вчений був нагороджений срібним почесним значком. На початку 1987 р. брав участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, очолюючи протягом місяця штаб Академії наук УРСР у м. Чорнобиль, удостоєний почесного знаку ліквідатора аварії на ЧАЕС.

Костянтин Юхимович був членом-кореспондентом Міжнародної комісії зі стратиграфії докембрію, кілька років — членом Міжнародної комісії з генезису гранітів.

К.Ю. Єсипчук активно співпрацював з зарубіжними фахівцями геологічного профілю. Неодноразово відвідував міжнародні геологічні форуми та здійснював зарубіжні поїздки з метою ділового та творчого спілкування: до Індії (1986), Фінляндії (1989), Китаю (1990), Італії (1993), Канади (1998), Швеції та Норвегії (1999), Ірану (2001). Працював за кількома міжнародними проектами: "Кореля-

ція гранітів рапаківі та споріднених з ними утворень" (проект 315 *IGCP*), "Рудоносні граніти Євразії: анатомія та магмато-гідротермальний механізм рудоутворення" (проект 1783 *INTAS*), "Гранітні системи і протерозойські літосферні процеси" (проект 426 *IGCP*), "Геологічна будова Фенноскандинавського і Українського щитів" (програма *GEODE*).

К.Ю. Єсипчук є автором однієї одноособової та 22 колективних монографій, понад 250 статей і тез доповідей (у тому числі 50 — англійською мовою), співавтором 20 звітів та багатьох геологічних карт. Його робота була високо оцінена: у 1998 р. за участь в циклі робіт "Геохімія, петрологія і рудоносність докембрію України" вчений удостоєний Державної премії України у галузі науки і техніки, на-

городжений кількома урядовими медалями, у тому числі "За доблестний труд" та почесними грамотами.

Можна ще довго перераховувати наукові досягнення та заслуги К.Ю. Єсипчука. Його творча спадщина вже сьогодні стала важливим надбанням української геологічної науки. Вона потребує ретельного перегляду, переосмислення, зрештою спеціального дослідження.

Колектив Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України, редколегія і редакція "Мінералогічного журналу" висловлюють щире співчуття рідним, численним колегам, друзям та знайомим Костянтина Юхимовича і будуть всіляко сприяти продовженню наукових розробок та популяризації його творчої спадщини.